

Prof. dr. Josef Opatrný
Středisko iberoamerických studií
FF UK

Oponentský posudek doktorské disertace

Magdalena Haakenstad Koháková, *Vizuální reinterpretační národní identity ve veřejném prostoru Mexika*, str. 325 rkp.

Autorka disertace se zabývá problematikou, která od konce osmnáctého století přitahuje periodicky značnou pozornost nejdřív v Evropě a pak i na, řečeno s Annou Houskovou, „druhém břehu Západu“. Národy, jejich formování, národní identity a projevy v podobě nacionalismu byly a jsou zkoumány z nejrůznějších úhlů a zdá se skoro nemožné, aby byla předvedena nová cesta, jak se k celému složitému a těžko uchopitelnému fenoménu přiblížit. Těžko uchopitelnému také proto, že jak formování národů, tak jejich identity nejsou statickým, ale výrazně dynamickým fenoménem a každý pokus zkoumat izolovaně jednotlivé fáze jejich existence poznání deformuje. Toto konstatování platí plně o zkoumání problematiky pro Evropu, která byla a je objektem zájmu klasických autorů i moderního výzkumu, ještě ve větší míře ovšem pak pro studium fenoménu národa a jeho identity na americkém kontinentě, kde je situace přinejmenším v jedné dimenzi komplikovanější než v Evropě. Zatímco se tady mohli odborníci na národní problematiku uchýlit při hledání diferenciativních znaků jednotlivých národních pospolitostí, tyto znaky jsou důležitým momentem při sledování národních komunit, k jazyku jako nespornému charakteristickému rysu té které skupiny, a jazyk je proto všude v Evropě v tomto smyslu používán v období utváření novodobých národů spjatých s industriální společností, španělskou Ameriku jazyk nerozděluje, ale naopak spojuje nejen v prostoru mezi Ohňovou zemí a Rio Grande del Norte, ale i s Madre Patria na Pyrenejském poloostrově a diferenciativním prvkem zde tedy není.

Války za nezávislost a následné konflikty uvnitř tohoto prostoru nebyly bojem mezi ozbrojenými skupinami mluvícími různými jazyky, ale projevem politických a ekonomických rozporů pospolitostí, resp. jejich elit, které hovořily stejným jazykem a hlásily se ke stejné kultuře. Latinskoamerické politické elity dobře informované o vývoji v Evropě si rychle uvědomily výhody nacionalistického slovníku při prosazování svých zájmů a začaly ho využívat dříve, než byly v regionu národy, na rozdíl od států, plně konstituovány. O víc než sto let později přišla proto část historiků národotvorných procesů v Latinské Americe s konceptem Estado-Nación, kde existence nezávislého státu předcházela existenci národa. Přitom už v prvních desetiletích devatenáctého století začala využívat část kreolských elit existence vyspělých předkolumbovských kultur a jejich geografického vymezení při zdůvodňování svých územních nároků a hlásily se k nim jako ke svým předchůdcům. Agustín Itúrbide tak argumentoval při expanzi do oblastí jižně od mexických hranic aztéckou říší a v podmínkách vytváření mexické státu následoval příkladu národních komunit v Evropě hledajících argumenty při prezentaci svého programu odkazy na historii resp. mýty, jež za historické fakta považovaly. I příkladu Itúrbida a Mexika by tedy mohl využít Ernst Renan při formulování často citovaného výroku o tvorbě národních mýtů jako o znaku národní komunity.

Tyto mýty, eventuálně skutečné historické procesy, představované elitami širokým vrstvám jako součást identity národních pospolitostí v Evropě měly svoji dobu v případě Mexika, který sleduje ve své disertaci Magdalena Haakenstad v podobě obrazů ve veřejném prostoru. Tím se mexický příklad liší od Evropy, jejíž historie i historické mýty nejsou prezentovány,

až na výjimky, obrazy, ale psanými texty. Doktorandka konstatuje tuto skutečnost v úvodu své práce a opakovaně se k ní vrací tam, kde představuje jednotlivé obrazy a jejich místo v prezentaci identity národní pospolitosti a její reinterpretační. Sleduje tuto problematiku od předkolumbovského umění, k němuž se sice vztahovali, někdy velmi intenzivně, pozdější tvůrci, zejména tvůrci dvacátého a jednadvacátého století, aniž by obsahovalo onen neamerický kořen, který je charakteristický pro vývoj po roce 1492. Přes koloniální období se Magdalena Haakenstad dostává k devatenáctému století, kdy hrála ve vizuálním umění elit podobně jako v té době v Evropě důležitou roli znaku národa a jeho identity romantická mexická krajina, srov. zde údolí a sopečné kužely v díle José Marí Velasca Gómeze.

Hlavním předmětem zájmu doktorandky se stává národní identita v díle mexický oficiálních i neoficiálních umělců ve veřejném prostoru ve dvacátém a jedenadvacátém století, kde hrály a hrají mimořádnou roli motivy z mexické revoluce. Obecně bývá v této souvislosti sice zmiňován muralismus, který ovšem revoluci předcházel, byť doznal největšího rozšíření právě s událostmi druhého desetiletí dvacátého století. Prezentace revoluce a souvisejících jevů se stala hlavním tématem oficiálního umění stejně jako celého politického i kulturního diskursu v zemi. Názor revolučních politických elit na potřeby země se ovšem začal vzdalovat od názorů části společnosti, především jejich nekonformních skupin v mexických kulturních kruzích. Etařizace revoluce, byrokratizace revolučních institucí, stále viditelnější korupce s nepotismem a dalšími negativními jevy pak nic neměnily na úřední podpoře části umělecké veřejnosti, která prezentovala „revoluční“ minulost a současnost jako dědice revoluce tradiční formou. Tento vývoj vedl nakonec k jevu, který konstatuje Magdalena Haakenstad ve své disertaci: „Zatímco oficiální umění je statické a není aktualizováno v souladu s kulturním a politickým vývojem, subverzivní umění promptně reaguje na současné kulturní a politické události a tendence, a navíc odráží rozličnost hlasů, jimiž jsou dílčí příběhy interpretovány.“ (str. 299) Autorka je zde velmi kategorická a má samozřejmě pravdu. Oficiální umění je jistě statictější, než umění, jež nazývá subverzivním, i v onom oficiálním umění však lze registrovat jistý pohyb a statictost tu tedy není absolutní. Otázkou pak zůstává smysl další části autorčiny úvahy, kde se táže po možnosti absolutní identifikace „obecenstva“ s oficiální verzí národní identity, nebo nahlíženo z druhé strany, může se „obecenstvo“ absolutně identifikovat s verzí národní identity umění subverzivního?

Práce přináší celou řadu otázek a postřehů, z nichž je jasné prostředí, ve kterém se autorka pohybovala a v němž svůj text připravovala. Ať už v podobě výzkumu terénního nebo v podobě písemných pramenů. Tedy prostředí, o němž sama konstatuje s těžko přijatelnou mírou generalizace: „Z mého výzkumu tak například vyplynulo, že se Mexičané [všichni Mexičané, určitě ne, většina? Asi také ne!] daleko víc vztahují k Zapatovi než k Benítu [asi Benítovi] Juárezovi, podobně jako u nás zjišťuje vlastenecké cítění spíše Sametová revoluce a osobnost Václav Havla, nežli postava Tomáše G. Masaryka, popřípadě Františka Palackého či Josef Jungmanna.“ (299) S odkazem na výsledky rozsáhlé ankety „Největší Čech“, v níž účastníci hlasovali s velkou převahou pro Karla IV před T. G. Masarykem, si dovoluji pochybovat o správnosti autorčina závěru v tomto srovnání. Na druhé straně přitom sama Magdalena Haakenstad zpochybňuje vlastní tvrzení o přitažlivosti revolučních momentů historie Mexika pro veřejnost, když hovoří o touze Mexičanů po znovunastolení harmonického období, které hledají v předkolumbovském Mexiku. Což možná platí i pro společnost českou a při hledání největšího Čecha.

Z práce jsou jasně patrné větší sympatie autorky k neoficiálnímu než oficiálnímu umění, jistě také proto, že ono první považuje za pružnější při diskutování aktuálních otázek. Z tohoto důrazu na zařazení neoficiálního umění do aktuálních kontextů pak vyplývá autorčino nutkání

zmínit i politiku současného mexického státu v osobě presidenta Andrése Manuela Lópeze Obradora. Podtrhuje přitom složitost současné vnitropolitické situace země, která je nediskutovatelnou realitou. Jedním z nejvážnějších problémů, resp. problémem nejvážnějším je místo organizovaného zločinu v mexické společnosti, kde už léta nelze ztotožňovat organizovaný, ale ani neorganizovaný zločin, jen s drogovou problematikou. Drogové kartely symbolizující dlouho zločin v Mexiku se zmocnily dalších odvětví zločinu, vydírání, únosů, obchodu s lidmi i zbraněmi. Drogy pak podle různých odhadů tvoří jen menší část příjmů mexického organizovaného zločinu, který pronikl svými financemi a vlivem do celé mexické společnosti. S Andrésem Manuelem Lópezem Obradorem pak vstoupilo Mexiko v tomto ohledu do nové fáze svých dějin. Dosud se úřední místa pokoušela s organizovaným zločinem bojovat, byť s víc než spornými výsledky. López Obrador už během předvolební kampaně hovořil o nutnosti nového přístupu, jeho faktické kroky ovšem vzbuzují spíš než pochybnosti těžké obavy. Transformace části federálních ozbrojených složek musela u osob s jistými vědomostmi o historii země vyvolat znepokojivé asociace, které jsou ovšem maličkovitě ve srovnání s praktickými kroky presidenta ve věci bývalé hlavy kartelu Sinaloa Joaquína Guzmána, odsouzeného po vydání do USA k doživotnímu vězení. Jeho nástupce sice padl za dosud nevysvětlených okolností, patrně omylem, do rukou mexických bezpečnostních orgánů, byl ovšem na zásah Andrése Manuela Lópeze Obradora propuštěn a ujal se opět řízení kartelu. Navíc se prezident setkal s matkou vězněného Joaquína Guzmána. Z pochopitelného důvodu adresovala presidentovi žádost o zásah ve prospěch vězněného syna a jeho převezení do vězení v Mexiku. Důvod je evidentní. Zatímco útěk z nejtřeženějšího vězení v americkém Coloradu je prakticky vyloučen, útěk z vězní Mexiku je vysoce pravděpodobný či je dokonce naprostou jistotou. Politika Lópeze Obradora je tak legitimizací účasti organizovaného zločinu v mexické společnosti, což se musí perspektivně odrazit i v oficiálním umění, v subverzivním umění se tak už stalo přinejmenším v písňových textech oslavujících aktivity drogových kartelů.

Disertace Magdaleny Haakenstad je prací, v níž se autorka v otázce národní identity opřela o vlivný segment bohaté literatury k této problematice, jeho závěrů pak využila při zpracování materiálu, který získala svým terénním výzkumem. V tomto ohledu je pak její text příspěvkem ke stávající diskusi probíhající na mezinárodní úrovni. Je pak jen škoda, že nepředkládá disertaci v jazyce dostupnějším odborné veřejnosti ve světě než je čeština. Co se pak jazyka týče se domnívám, že by se v doktorské disertaci neměly objevovat výrazy z obecné češtiny, jen jako příklad uvádím opakovaný výskyt slova „fotka“ či „vyfotit“ (srov. např. str. 12 či 282). Podobné rozpaky pak vzbuzují výrazy: udála se vlna (srov. 10), praxe je dominována muži (str. 12, pozn.10), či vypuknutí olympijských her (str. 285). Kromě toho, že neodpovídají jazykovému stylu, ruší i při čtení.

I s přihlédnutím ke svým kritickým poznámkám, musím na závěr konstatovat, že disertace splňuje všechny požadavky kladené na tento druh kvalifikačních prací. Proto ji bez nejmenšího váhání doporučuji k obhajobě.

V Praze, 15. května 2020.

Prof. dr. Josef Opatrný

